

A „REJTELMEK” REJTELMEI

JÓZSEF ATTILA EGY VERSÉRŐL

Lírai versek elemzőit gyakran éri a vád: „belemagyaráznak” a költeménybe, s annak terjedelmét sokszorososan meghaladó értékeléseikben sem sikerül kifejténiük a vers lényegét.

Gondolatát a költő verssé varázsolja; olvasója tulajdonképpen ennek fordítottját teszi: a vers elolvasása vezeti el őt a költő gondolataihoz. Nem a „belemagyarítás” a vers elemzőjének feladata, s nem is a vers leíró, „anatómiai” elemzése, amikor részeire szedi szét, s éppen az egyes elemeket egymáshoz kapcsoló kohézió esik ki látóköréből: mindössze az olvasóban pillanatnyi idő alatt, inkább érzelmi síkon végbemenő folyamatot — a verstől a költő gondolatvilágáig — kell mintegy lassított filmként leforgatnia.

*

A harminc éve halott József Attila Flóra-ciklusa második darabjának szenteljük elemzésünket. Ez a légius könnyedségű, mindössze tizenkét sorból álló szerelmes vers mélyen gondolati ihletésű, mintegy példázva, hogy mennyire nem lehet — és nem szabad — mereven széjjelválasztani a költő „szerelmi” és „gondolati” líráját, holmi „tematikai” egységek külön skatulyába szorítani azt, ami éppen az ő költészetében oly szervesen egybeforrott, hiszen maga József Attila utal a „szellem és a szerelem” közösségére „ars poeticá”-jában.

Költészete egészének ismeretében nem meglepő, hogy a „Rejtelmek” könnyed dalszerűsége mély konfliktust hordoz magában: a „Talpig nehéz hűség” rejtelmi oldódnak fel fokozatosan a vers egymást ellenpontoszó szólamainak összecsengésében.

Rejtelmek, ha zengenek,
Őrt állok, mint mesékbe'.
Bebújtattál engemet
Talpig nehéz hűségbe.

E rövid versszak — mint minden költemény — rendkívül sűrített. Andersen meséjét, a „Rendíthetetlen ölmekatonát” rejti magában a második sor, s az őrt álló katona képe visszatér a szakasz befejező sorában.

S nem kétséges, mit rejt, mi sűrűsödik össze a „Talpig nehéz hűség” szokatlanul tömör, a József Attila-i képalkotás szuverén törvényei sugallta képében. A „Talpig nehéz” jelzőhöz önkéntelenül a páncélt, a fegyverzetet asszociáljuk — erre irányítja figyelmünket a vers elején felbukkanó őrt álló katona képe is —: olyan ez a hűség tehát, mint a páncél, a fegyver; nehéz, de őriz is. Benne van ez a gondolat a költeményben? Ha nincs is szemünk előtt, de feltétlenül jelen van a vers mögöttes síkján, amelyet ez a képzetársítás kapcsol össze az előttünk lebegő konkrét-vizuális képpel. (József Attila képalkotásának eme jellegzetessége — egyes hagyományos szókapcsolatok célzatos átalakítása — felbukkan más verseiben is: „Magamban bíztam elejitől fogva” — formálja át a „Kész a leltár”-ban az ismert zsoltár kezdősorát, egyben vitába is szállva annak értelmével. S hasonlóképpen a „Thomas Mann üdvözlése” ismert sora mögött — „Párnás szavadon át nem üt a zaj” — sem nehéz felfedeznünk a párnás ajtó konvencionális képét.)

A „Talpig nehéz hűség” feszült képe oldódik a következő versszak lágy dal-
lamában:

Szól a szellő, szól a víz,
elpirulsz, ha megérted.
Szól a szem és szól a szív,
folyamodnak teérted.

Látszólag megoldhatatlan titok: mit szól a szellő, s mit szól a víz? De ugyan-
ebben a szakaszban ott a megfejtés is. A szimplifikáló leíró elemzés nyilván csak azt emelné ki, hogy a szakaszt a „szól” következetes ismétlése teszi széppé. Azon-
ban ennek az ismétlésnek meghatározott funkciója van: a négyszer ismétlődő
„szól” összeköti, közelíti egymáshoz azt is, amit szól a szellő, a víz, majd a szem
és a szív. Ugyanazt „mondja” tehát: a szellő és a víz is — a természet —, mint
a szem és a szív — az ember —: egyaránt „folyamodnak teérted”. Ismét föltehet-
nők az előbbi szkeptikus kérdést: Valóban benne van-e mindez a versben? A vá-
lasz nyilvánvaló: az ismétlések dinamikus funkciója által bele van sűrítve e so-

rokba, amelyek nemcsak a talányt, hanem annak megfejtését is magukban hordozzák.

A látszólag disszonáns szólamvezetés, a „nehéz hűség” problémája („A disszonancia tulajdonképpen probléma” — írja József Attila) oldódik meg, ötvöződik a befejező szakasz akkordjaiban; azt, amiért a szem és a szív folyamodik némán, most már ki is mondja a költő:

En is írom énekem:
ha már szeretlek téged,
tedd könnyebbé énnekem
ezt a nehéz hűséget.

Mint kései verseiben oly gyakran, itt is a költeményben, az önmagában „Megerkesztett harmónia” válik az életben megalkotandó összhang zálogává. S mint a legnagyobb József Attila-versekben — gondoljunk az „Óda” mellékdalára, a „Külvárosi éj” Bóka László által jogosan dalszerűnek minősített befejező soraira —, itt is e dallamos négy sor csendíti fel a vers egészének bizonyosságát.

Az előző két szakasz nélkül talán játszi kis dalocskának hatna: így a töprengő gondolatok megoldását értjük meg, halljuk kicsendülni ebből a négy befejező sorból, hiszen — mint maga József Attila írja Bartók-tanulmányvázlatában — „A konzonancia nem egyéb megértett disszonanciánál.”

Ezért rokonítható ez a kis vers József Attila legnagyobb, legmélyebb költeményeivel; ezért idézzük most, halálának 30. évfordulóján.

SZÓKE GYÖRGY

A KÖLTŐ MŰHELYE*

A FÖLSZABADULÁS UTÁN MEGINDULÓ szövegkritikai kiadások közt, mindjárt Petőfi és Arany után, 1952-ben József Attila összes verseinek két köteté következett. A költő csak 15 éve volt halott, amikor életművének első összefoglalása megjelent. Érthető, ha közreadása hirtelen föllendítette a kutatást: innen is, onnan is gyorsan előkerültek még lappangó kéziratok. Most már volt mihez viszonyítani, könnyen eldönthetővé vált, mi az ismeretlen, mi nem. Már három év múlva, 1955-ben ki kellett adni a versek két kötetének második kiadását. Újabb három év, s a kritikai kiadás 3. kötetében (1958) kezünkbe kaptuk a költő tanulmányait, cikkeit, kritikáit. S majd egy évtizednek kellett eltelnie, hogy a mostani kötetben *novelláit, önvallomásait, műfordításait* együtt olvashassuk, valamint az első három kötethez az újabban előkerült kéziratok, közlések alapján kiegészítést, *pótlást* kaphassunk. E kötetből ugyan nem tűnik ki, de a *Könyvtájékoztató* ismeretéből értesültünk, hogy a kiadó a József Attila kritikai kiadás *záró* kötetének tartja ezt. Tudjuk, hogy sok érzékenységre kell még a József Attila-kutatásnak ügyelnie, mégis biztosak vagyunk abban, hogy *a levelezés nélkül ez a sorozat csonka*. Még akkor is vállalni kell kiadását, ha a versekhez hasonlóan számítanunk kell a megjelenése után előkerülő levelekre. Egyik hivatása éppen ezek előcsalogatása lehetne.

Az iménti felsorolásból már kitűnt, hogy az előzőkkel ellentétben ez a kötet meglehetősen *vegyes*, heterogén anyagot tartalmaz. Ha Lope de Vega *Donna Juana* fordítása — 888 sor! — nem okozna problémát, azt javasolnánk a nyilván hamarosan újra kezdődő sorozat gondozóinak, a verses műfordításokat csatolják a versek kötetéhez, az elbeszéléseket, vallomásokot, prózai fordításokat pedig a tanulmányok, cikkek gyűjteményéhez. De még talán a drámatörredékkel együtt is egyenmőbb lenne az új sorozat, ha így épülne föl.

E kötet legtöbb újat hozó része a műfordításoké. Részint megszaportítja a Szántó Judit gyűjteménye (1954) óta ismert fordításokat (29 helyett 47 verses és egy prózai fordítást ad, továbbá öt fordítástörredéket, köztük Lope de Vegaét, melyet Gáspár Endre fejezett be és adott ki 1950-ben), részint pedig összegyűjti a fordítások elemzéseit, és tanulságosan állítja őket egymás mellé, sőt olykor egymással szembe. Ez azt is igazolja, hogy gyakran többet okulunk a termékeny ellenvéleményből, mint a problémátlan lelkenedezésből. Gáldi László minden meg-

* József Attila Összes Művei. 4. köt. Sajtó alá rendezte Fehér Erzsébet és Szabolcsi Miklós. Bp. 1967. Akadémiai Kiadó.